

**DET
'FANTASTISKE'
SOM
FILOSOFISK
VIRKEMIDDEL**

Det 'fantastiske' er en tøven med filosofisk potentiale

Det fantastisk varer en tøvens tid (Tzvetan Todorov)

Det fantastiske er ikke en genre i sig selv, men en tilstand frembragt af en hændelse. En sitren i teksten, der ofte kun varer et øjeblik. Det er, som litteraturforskeren Todorov skriver, "en tøvens tid": en fornemmelse af, at verdens love måske ikke er så faste, som vi troede. At noget har forskubbet sig. At noget har listet sig ind i verden og når som helst kan overraske os ved ikke at ligne noget, som vi kender.

Er det mon et par kattepotter eller er der et vaskeægte monster under sengen, der er kilden til min tøven?

Det fantastiske opstår, når læseren og hovedpersonen konfronteres med en hændelse, der ikke lader sig forklare ud fra den almindelige verdensopfattelse. Er det et sansebedrag? Tanker, der løber løbsk? Eller har vi set et glimt af noget, der overskrider det, vi troede muligt? Vi studser, gyser, tøver, forestiller os, søger at få det afgjort som virkeligt eller indbildt.

Det er netop denne vaklen, der gør det fantastiske til et moment for filosofisk undersøgelse. Det fantastiske hverken forklarer eller afviser. Det stiller den intenderede læser og hovedpersonen foran en hændelse, som vi har at tage stilling til. Det spørger: Hvad er virkeligt? Hvad er muligt? Hvad er det, vi tror at vide? Hvorfor opstår disse skøre forestillinger - kommer de fra sindet eller verden?

Med hovedpersonen er vi foreløbig strandet imellem uafklarethed og forklaringsudkast i uhyggen. En tøvens tid.

For at en fortælling kan fremstå fantastisk, må den bygges på en kontrakt med læseren, en grundlæggende præmis: at verdens love gælder og at det fiktive univers er foreneligt med vores almindelige opfattelse af hvad der gælder og hvad der eksisterer.

Det fantastiske behøver den præmis, for at kunne bryde den almindelige opfattelses status quo og skabe en undtagelsestilstand, hvor vi vægrer os

ved at træffe vanlige afgørelser, fordi vi mangler tilstrækkelige informationer og de rette ord, at beskrive hændelsen med. Det mellemrum er samtidig de filosofiske spørgsmåls arnested.

Det uhjemlige inviterer os til at undre os over det, vi allerede kender. Det vækker os fra fastfrosne forestillinger og kaster os ud i at forestille og tænke nyt, ikke blot om kilden til det fantastiske, men også om os selv og vores verden. Vi opdager os selv, som nogle der spæder forestillinger og forklaringer til, når 'verden' ikke leverer dem på en studs.

Det fantastiske skal derfor ikke forstås som en flugt fra virkeligheden. Tværtimod. Det fantastiske får snarere virkelighedens grænser til at træde frem og flimrer. Pludselig kan vi ikke finde hjem til den almindelige verden. Men når vi ikke kan finde hjem, så afsløres det, hvor langt vores begreber rækker og hvor de slipper op. Det får forestillinger om monstre og underfulde stemninger frem i børn og vrider i vores måde at forstå verden på. Og netop derfor har det fantastiske en særlig plads i den filosofiske læsning af billedbøger: som en sitrende katalysator for store spørgsmål.

Er billedbogen ‘fantastisk’? – Den filosofiske formular

For at kunne identificere om billedbogen har noget ‘fantastisk’ ved sig, kan du bruge følgende formel. Den er inspireret af Tzvetan Todorov bog: *Den fantastiske litteratur* og strukturalismen. Brug formularen til at afgøre om børnelitteraturen i dine eller børnenes hænder er ‘fantastisk’.

1. Fortællingen tager udgangspunkt i en **almindelig opfattelse af verden og dens lovmæssigheder**, der bygger på den gældende tids forestillinger om hvordan verden hænger sammen. **Der dernæst...**

2. **Rystes** af en fantastisk hændelse, som skaber en større eller mindre undtagelsessituation, da den ikke passer ind i tidens idé om hvad der er umiddelbart er muligt eller eksisterer. **En hændelse der...**

3. Hensætter den intenderede læser (og oftest også hovedpersonen) i en **tøven** og ubeslutsomhed overfor karakteren af den fantastiske hændelse. Skete det overhovedet? Bilder jeg mig noget ind? Hvad skete der egentlig? Hvad kan årsagen være til, at det skete? Har jeg forstået det rigtigt? Er det inden for det mulige? Hvad burde jeg gøre for at forstå det? Hvem kan hjælpe mig med at afklare det?

I forestillingen om og undersøgelsen af fænomenet, holdes læseren og hovedpersonen i **ubeslutsomhedens favntag**, fordi vi mangler grundlag for at ophæve denne tøven.

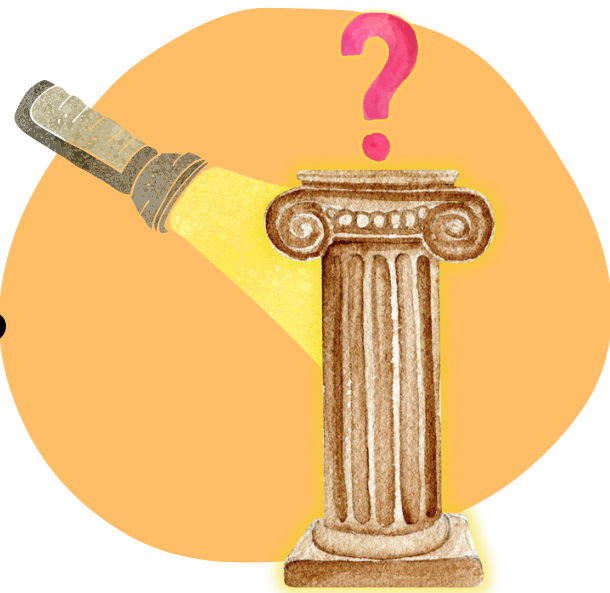
Tøvens funktion er at forberede den intenderede læser og hovedpersonens perception og dom over hændelsen/hændelserne. Det fantastiske kan derfor siges altid at være hensvindende: “en tøvens tid” eller “en vaklens tid”, **mens vi samler ind til...**

4. At kunne give en **naturlig forklaring eller en overnaturlig forklaring** på det fantastiske og dermed bringe det fantastiske til **ophør**. **Ved ophøret sker et skift i modalitet:**

5. Bringes det fantastiske til ophør gennem en naturlig forklaring, så skifter modaliteten til det **hyggelige eller uhyggelige**, alt efter karakteren af afsløringen. Bringes det til ophør gennem en overnaturlig forklaring - antagelsen af nye love for naturen og hvad der eksisterer - så skifter modaliteten til **det vidunderlige**.

Hvori består det filosofiske potentiale?

- Den filosofiske lygte

Typologien er dit overblik over filosofiske temaer (potentialer), som kan udspringe af det fantastiske. Du kan bruge de tematiske overkategorier og almene spørgsmål, som inspiration til at konkretisere din lærefaglige analyse af billedbøger, filosofisk.

1) Subjekt og verden: hvad er forholdet mellem vores forestillinger og 'virkeligheden'?

Det fantastiske får virkeligheden til at flimre. Grænserne dirrer mellem det indre og det ydre, mellem det psykiske og det fysiske, mellem forestilling og virkelighed, hvilket åbner for temaer om både virkelighedens og den indre verdens beskaffenhed og sammenhæng. I den fantastiske børnelitteratur glider jeget og verden ofte ind i hinanden. Det, barnet forestiller sig, tager form i rummet omkring det. Det der hænder, synes både at kunne være skabt af indre forestillinger og af af ydre hændelser.

- Hvad kommer fra sindet og hvad kommer udefra?
- Kan noget være både virkeligt og uvirkeligt på samme tid?
- Hvad vil det sige, at noget "er"?
- Kan verden svare igen på vores forestillinger?
- Er det os der former verden, eller er det verden, der former os?
- Kan fantasi føles mere virkelig end virkeligheden?
- Er kilden til uroen overnaturlig, indbildt eller reel?
- Er børns verden forskellig fra de voksnes verden?

2) Erkendelse og etik: hvordan afgør man, hvad der er indbildt eller virkeligt? Hvordan bør børn og voksne handle, når 'usikkerhed' er et vilkår?

Det fantastiske får ofte forestillingen og forklaringstrangen til at løbe stærkt. Det åbner for spørgsmål angående pålideligheden af vores forestillinger og formodninger, og hvad det egentlig kræver af os, for at

kunne vide noget med sikkerhed. I den fantastiske børnelitteratur fører spørgsmålene også et bør med sig. Har de voksne en særlig forpligtelse til at hjælpe børnene tilbage i virkelighedens folder? Hvordan bør de gøre det? Og når alt kommer til alt. Er det egentlig så pokkers vigtigt med afklaring og viden eller skal vi lade det uvisse råde?

- Hvordan kan man kende forskel på noget, der sker udenfor én selv, og noget der sker indeni?
- Hvordan kan man undersøge noget, man ikke kan se eller røre ved?
- Hvornår ved man nok til at sige, at noget er virkeligt?
- Hvordan ved man, at man ikke bare bilder sig noget ind?
- Er voksne bedre til at afgøre, hvad der er uvirkeligt og virkeligt end børn?
- Er der ting, som voksne bør fortælle/undlade at fortælle til børn?
- Kan man tage ansvar for noget, man ikke forstår?
- Har voksne et særligt ansvar for at beskytte børn mod deres egen fantasi?

3) Sprog og semantik: kan verden forklares og med hvilke ord?

Det fantastiske konfronterer os med det usigelige. Det, der sker, er ofte så uvant, at sproget ikke helt slår til. Forestillinger og forklaringer famler efter faste holdepunkter og digter hændelser monsternavne på. Det åbner muligheden for at undersøge, hvordan sprog og forståelse hænger sammen og hvordan ord kan skabe virkelighed. Med børn kan den undersøgelse også ske gennem dramatisering og billedkunst. Der er mange veje til at sætte 'ord' på det vi endnu ikke forstår.

- Hvordan finder man ord for noget, der aldrig er set før?
- Er noget først virkeligt, når det har fået et navn?
- Hvad betyder det egentlig, når man siger, at noget 'bare er indbildning'?
- Kan man tale sig fri af frygt?
- Hjælper det at forklare eller får det blot det mærkelige til at skjule sig mere?

4) Tabuet: det fantastiske som tilnærmelse til det, som tabuet tildækker for os?

Det fantastiske er i grunden litteraturen om tabuer. Siden 1800-tallet har det fantastiske været en litterær døråbning til det vi svært taler om. Det

som kun præsenterer sig tildækket. Det, vi ikke er klar til at blive eksponeret for. Begær og dødsangst blev til vampyrer. Menneskets destruktive skyggesider blev til dobbeltgængere, der hærgede uden om hovedpersonernes selvkontrol. Tænk på Frankensteins uhyre eller Mr. Hyde. I disse fortællinger er der ofte en tøven. Det fantastiske, med dets mysterier og uhygge, sniger sig ind på den intenderede læser og hovedpersonen længe før fortællingen skrider til naturlige eller overnaturlige forklaringer.

Tabuet vil frem. Vi giver det litterære gevandter, så vi kan få det i tale. Også med børn. Ved at give tabuet gevandter og tilskikkelser, kan børn og voksne møde fænomener såsom døden, adskillelsen, skilsmissen, sygdommen, deformiteten, handicappet, den mentale lidelse, angsten, krigen, sorgen, ensomheden, udelukkelsen, den destruktive følelse, begæret og de mørke tanker, der ikke altid taler pænt om andre og verden. Når tabubelagte temaer tager form, bliver det som læser muligt, at fornemme, at tage i betragtning og at tale om det tildækkede. Bliver det for direkte og eksponerende, så siger vi: *det er ikke for børn!* Men straks efter siger den moderne billedbog: *ALT er OGSÅ for børn.* Vi behøver derfor det fantastiske. Det er et uhyggeligt, men samtidig beskyttet værksted, for det tabubelagte og svære. Et værksted, hvor alvor og fantasi kan mødes i en forening på børnenes præmisser. Det fantastiske kan siges, at være tabu-temaernes indledende hvisken.

- Hvad er et tabu? (Hvordan viser noget sig som tabubelagt?)
- Er børn mere nysgerrige end godt er?
- Kan man være bange uden at vide hvorfor?
- Er der ting, som bør forblive ufortalte?
- Skal man tale med børn om 'døden' (indsæt tabu)?
- Hvad længes fantasien efter? Sandhed eller løgn?
- Hvad sker der med en tanke, hvis man ikke må sige den højt?
- Skal voksne svare ærligt på spørgsmål om det svære - som fx død eller sygdom? (Hvordan burde de svare?)
- Er voksne eller billedbøger bedst til at beskrive det uhyggelige?
- Hvordan lyder, smager, dufter, føles 'døden' (indsæt tabubelagt tema)?
- Hvor flytter det uhyggelige oftest ind? (Fx under sengen)
- Viser tabuer sig mest om dagen eller natten? Alene eller sammen? Etc.
- Kan voksne forstå, hvad der er uhyggeligt for børn?

EN 'FANTASTISK' BILLEDBOG

Antifanter på taget

Tekst: Marita Van Der Vyver

Illustrationer: Dale Blankenaar

Udgivelsesår: 2015

Dansk udgivelse: 2020 ved Forlaget Hjulet

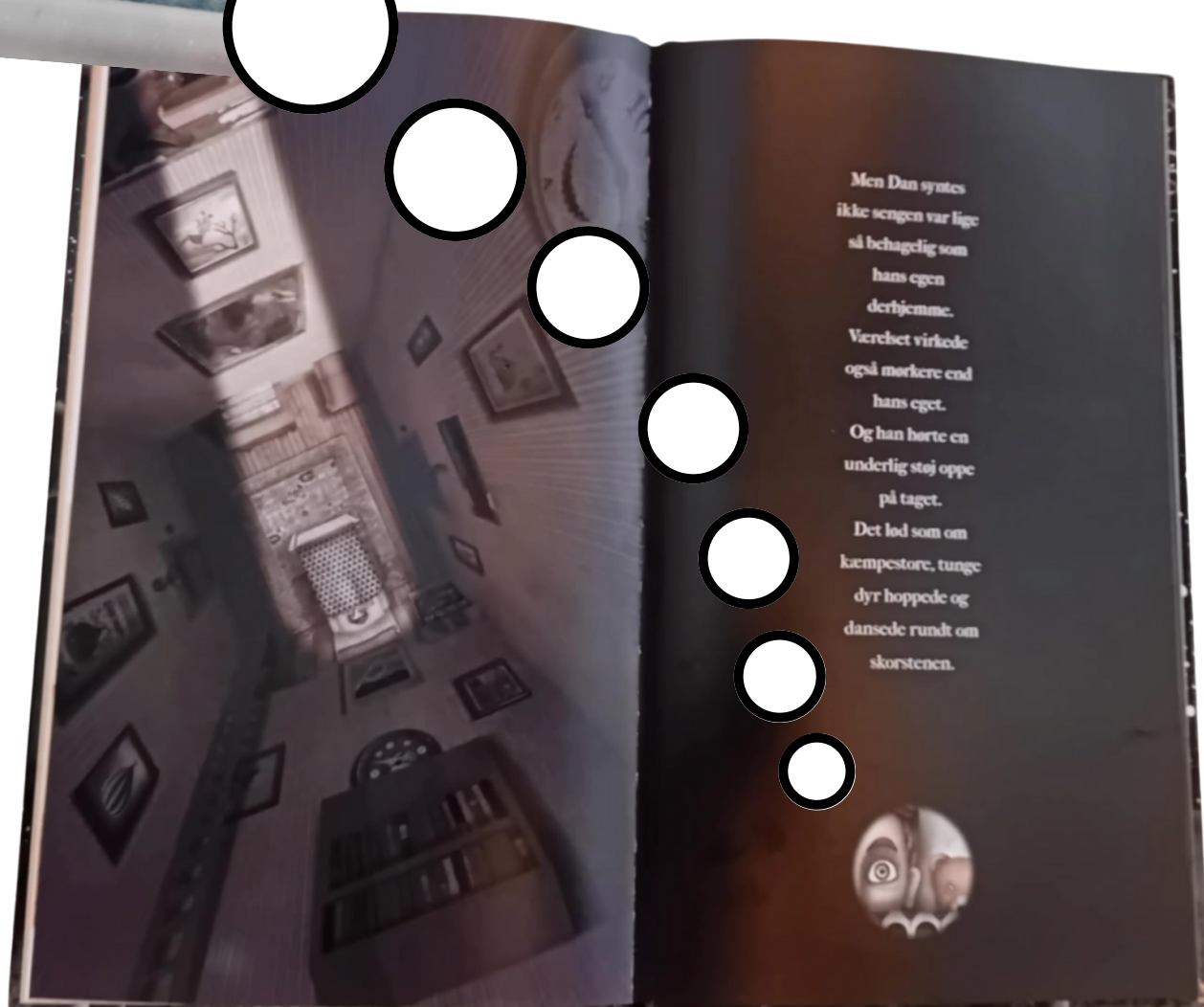
Sidetæl: 26

For mange børn er aftentid. Stedet mellem vågen og drøm. Alene på værelset. En fantastisk hændelse. Hver aften.

Børns forestillinger bliver ofte vækket af tøven ved nattetid. Mørket er tøvens tid. Det spørger ikke, men finder anledninger i selv det mindste. Dan er på besøg hos sine bedsteforældre, men så snart lyset slukkes, så finder anledningerne til tøven Dan. En tøven, som bliver til forestillinger om Antifanter på taget, en Krokopotamus i badekarret, En Rafsaurus i skabet, en Renorilla under sengen og en rigtig løve i fodenden af sengen.

Kun lyset, bedstemors og bedstefars mellemkomst, synes at kunne bringe den beroligende hverdagsvirkelighed tilbage til Dan og værelset. Midlertidigt.

Men Dan syntes
ikke sengen var lige
så behagelig som
hans egen
derhjemme.
Værelset virkede
også mørkere end
hans eget.
Og han hørte en
underlig støj oppe
på taget.
Det lød som om
kæmpestore, tunge
dyr hoppede og
dansede rundt om
skorstenen.

ANTIFANTER PÅ TAGET

Åbne børnene for den fantastiske sengetid, hvor forestillingen brygger som en anden mosekone.

INTRODUKTION

Antifanter på taget har en fast struktur, som gentages 6 gange: **1)** Dan ligger beroliget i sengen og skal sove. **2)** Dan hører lyde eller fornemmer på anden måde noget uden for ham. Dan forestiller sig monstre på taget, i skabet, under sengen. **3)** Dan kalder på sine bedsteforældre. De omsorgsfulde og snarrådige bedsteforældre hjælper ved at skræmme monstrene væk.

Bevægelsen kan også beskrives gennem **det fantastiske**: **1)** 'Den almindelige opfattelse af verden råder'. Lyde er ikke mystiske. De er blot grene mod et vindue o.l. **2)** 'Tøven' træder til. Dans forestillinger griber til monstre, som en mulig forklaring. **3)** 'Hyggen' genetableres med bedsteforældrenes snarrådige mellemkomst.

Til slut får hyggen overtaget. Dan synes at have erobret verden og sit sind. Han har gjort sig venner med uhyret - katten. Og han kan nu ride ud i natten på den før så uhyggelige Refsaurus. Fortællingen sætter altså ikke et metafysisk punktum, men slår om i en symbolsk fremstilling af Dans vundne tryghed.

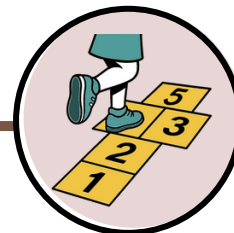
FORBEREDELSE

- Sikr dig, at bogen kan projiceres eller på anden måde vises, så alle børn kan konsultere **bogens billeder**. Når som helst i dialogen.
- Overvej om du vil inkludere flere før-, under-, og efterlæsning aktiviteter og evt. udvide til et mere **omfangsrigt litteraturforløb**.

I UNDERVISNINGEN

1

IMPROVISATIONSLEG:

- Eleverne står i en rundkreds med en elev i midten.
- Eleven i midten kan gøre en af to ting:
- **1)** Pege på en tilfældig person i kredsen og vælge mellem 3 forudbestemte "overskrifter". Vi foreslår:
A) Antifanter på et tag **B)** En bedstefar, der viser, at der ikke er noget at være bange for **C)** En dreng, der ikke kan sove.
- Eleven, der peges på, og de to naboer, skal lynhurtigt forvandle sig til et levende tableau, der passer til overskriften. De må også gerne lave lyde! Eleven i midten tæller ned fra 5 til 0. Tableauret skal være etableret, inden for de 5 sekunder.
- **2)** Sige "Billie Billie Bob".
- Den, der peges på, skal nå at sige "Bob", inden sætningen afsluttes.
- Hvis eleven, der peges på, ikke når at lave et tableau med naboerne eller sige Bob, så overtager vedkommende midten.

2

OPLÆSNING:

- Læs til og med s. 4 (*Dan og bamse i sengen, set gennem en cirkelramme*).

For at bringe eleverne i den rette stemning kan du fx dæmpe lyset, når du bladrer om på s. 3.

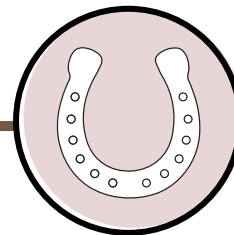

Læs teksten på s. 4 to gange, så tilhørerne når at lande i tekstens univers. Måske har du andre greb?

I UNDERVISNINGEN

3

DIALOG:

- Du stiller ankerspørgsmålet og lader først eleverne fortælle, hvad de mener, og hvorfor de mener det, til deres sidemakker.
- Inviter alle til at deltage i den fælles dialog om ankerspørgsmålet. Fortsæt dialogen, indtil deltagerne virker til at have sagt alt, de finder vigtigt for at kunne kvalificere deres svar.

**Er der noget at være bange for?
(Hvorfor/Hvorfor ikke?)**

4

OPLÆSNING:

- Læs til og med side 7 (*bedstefar står på stigen*).

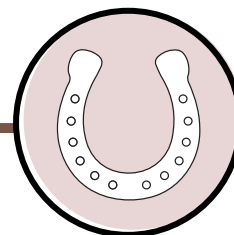

Med oplæsningen kan du støtte ankerspørgsmålet. Skriv fx på tavlen: "*Bedstefar jager Antifanter væk fra taget ved at banke sin stok mod loftet.*" Du kan også skrive det på et A4-papir og lægge det i midten af cirklen. For hver gang, der introduceres en ny metode, kan du gentage. Eleverne kan derved tydeligt se metoderne, rangere metoderne, pege tilbage, udvikle på metoderne osv. Alt efter, hvordan du lader dem bearbejde dem.

I UNDERVISNINGEN

5

DIALOG:

- Med ankerspørgsmålet sætter du fokus på bedstemorens og bedstefarens (omsorgsfulde) metodevalg til at skræmme monstrene væk.

Gør bedstefar det rigtige ved at jage Antifanterne bort? (Hvorfor/hvorfor ikke?)

ANDRE AKTIVITETER

GENTAGELSE OG VARIATION

- Læs resten af bogen med fokus på de metoder, som bedstemoren og bedstefaren introducerer Dan for. Hvilken metode er bedst? Måske findes der endnu andre metoder?

FORTÆLLINGER OM TØVEN MIDT I DET 'FANTASTISKE'

- **Elevernes nattetøveri-scener.** Lav tableauer eller korte forestillinger. Hvis børnene tager udgangspunkt i egne fortællinger, så kan det have noget terapeutisk ved sig, at spille det uhyggelige selv.
- Brug *Antifanter på taget* som skabelon, for elevernes egne **multimodale fortællinger i BookCreator**. Start fx med at udvikle en fælles inspirationsvæg af monsterforvarslende lyde, monstre og metoder til at skræmme eller venskabeliggøre monstre. Undersøg, hvordan man kan blive ved tøven, lade den vokse, sætte stemningen, søge svar.

FILOSOFISKE BEGREBER

Frygt/bange Fantasi/forestillinger
 Metode Det ukendte Voksen/barn
 Mørke/lys Reelt/indbildt Hjælp/selvhjælp
 Omsorg/forståelse Virkelighed
 Uhygge

INDLEJREDE SPØRGSMÅL (I UDVALG)

- Kan man være bange for sine egne tanker eller forestillinger?
- Er monstrene kun Dans monstre?
- Kan man selv bestemme, hvad man vil forestille sig?
- Er det vigtigt at få skræmt monstrene væk?
- Lærer Dan noget af 'mødet' med monstrene?
- Er Dan bare nysgerrig?
- Hvilken metode er bedst til at skræmme monstre / frygten væk?
- Kan man blive venner med monstre?
- Vil det hjælpe Dan at sove mange gange i værelset?
- Er nye værelser mere urovækkende end værelser, som man kender godt?
- Kan Dan tillade sig at blive ved med at kalde på sine bedsteforældre?
- Er det Dan eller bedsteforældrene, der får monstrene til at forsvinde?
- Hvordan kan man finde på noget, der aldrig har eksisteret?

Det 'fantastiske' som filosofisk virkemiddel
Udgivelsesår: 2025
Udgiver: Tankespirerne
Redaktion og idé: Martin Kongshave
Layout og illustration: Tankespirerne
Format: E-bog
Målgruppe: indskolingen og mellemtrinnet (0.-4. klasse)
© 2025 Tankespirerne

Denne bog er beskyttet af ophavsret.
Du må gerne bruge den til privat eller undervisningsbrug – f.eks. til oplæsning, gruppearbejde eller idegenerering.
Kopiering, print og videredistribution af hele e-bogen eller større uddrag er ikke tilladt uden skriftlig tilladelse fra udgiveren.
Alle billeder og illustrationer er fra Canvas bibliotek eller skabt med Midjourney. Flere af billederne er blevet redigeret.
Billeder på s. 9 er gengivet med skriftlig tilladelse fra Forlaget Hjulet.

Yderligere materialer og opgaver kan findes på:
www.tankespirerne.dk/

Hvis du har spørgsmål eller kommentarer til vores materiale, er du meget velkommen til at skrive til os på tankespirerne@gmail.com.

Du kan også finde os på LinkedIn:
<https://dk.linkedin.com/company/tankespirerne> eller på
Tankespirerne.dk